

UŽSTATYTOS APLINKOS TINKAMUMO NAUDOTI VISIEMS PAGAL UNIVERSALIAUS DIZAINO PRINCIPUS TEISINIO STATUSO YPATUMAI

Ana Staševičienė

Mykolo Romerio universiteto

Socialinės įtraukties ir lyderystės tyrimų laboratorija

Vilniaus miesto savivaldybės administracija
Elektroninis paštas ana.staseviciene@vilnius.lt

Pateikta 2023 m. gegužės 6 d., parengta spaudai 2023 m. birželio 5 d.

DOI: 10.13165/JUR-23-30-1-11

Santrauka. Įstatymai, reglamentuojantys asmenų su negalia integraciją, turėjo įtakos universalios dizaino principams, kurie grindžiami visų asmenų lygiavertiškumu, ir suteikia galimybę žmonėms su negalia jaustis visaverčiais visuomenės dalyviais. Tačiau universalios dizaino principų taikymo reglamentavimas iki šiol nenagrinėtas sistemškai. Siekiant užpildyti šią spragą straipsnyje analizuojamos užstatytos aplinkos prieinamumo asmenims su negalia galimybės, aptariami aktualūs šios srities Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktai, atskleidžiama, kaip Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija įgyvendinama Lietuvoje. Be to, straipsnyje aptariamos prielaidos, nulėmusios universalios dizaino koncepcijos atsiradimą Lietuvos Respublikos teisinėje bazėje, analizuojami su prieinamumu susiję teisinio statuso pokyčiai Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Tyrimu konstatuojama, kad Lietuvos teisinė bazė, reglamentuojanti užstatytos aplinkos prieinamumo asmenims su negalia reikalavimus, yra ganėtinai nenuosekli, teisės aktai tarpusavyje nesąveikauja, o juose vartojama terminologija yra prieštaringa.

Reikšminiai žodžiai: universalus dizainas, prieinamumas, neįgalieji, socialinė politika.

Įvadas

Universalus dizaino idėjos plačiai taikomos tiek privačiame, tiek viešajame sektoriuje visame pasaulyje, o Europos Sąjungoje (toliau – ES) universalus dizaino koncepcija pastaraisiais metais tapo aktualia gyvenviečių infrastruktūros vystymo kryptimi ir principu, jungiančiu socialinius, ekonominius ir politinius interesus.

Universalus dizainas leidžia gerinti pramonės gaminių ir aplinkos vartojimo prieinamumą įvairioms visuomenės grupėms¹. 2017 m. ES išplėtė universalus dizaino prioritetinio taikymo tikslus ir įtraukė visas žmonių su specialiaisiais poreikiais grupes. Universalus dizainas tapo prioritetine ES vystymosi kryptimi ir yra vienas iš jos veiklos principų². Į Lietuvos viešąjį sektorių universalus dizaino praktika tik pradeda diegti, o kitose Europos valstybėse jau numatytos aiškios gairės užbaigti ir toliau palaikyti šiuos procesus³. Statistiškai asmenys su negalia sudaro 24,7 proc. visos ES populiacijos⁴. Tai reiškia, kad pozityvų aplinkos tinkamumo visiems efektą pajustų net ketvirtadalis visų ES piliečių. Dar daugiau, vyresni nei 65 metų piliečiai sudaro net 19 proc. visų ES piliečių, o remiantis statistiniais duomenimis, ES visuomenė (taip pat ir Lietuva) sparčiai senėja⁵. Fiziologiškai senėjant organizmui fizinė būklė silpnėja, dėl to net ir įprastas fizines funkcijas asmeniui atlikti tampa sudėtinga⁶.

ES tapus Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencijos (toliau – JT NTK) šalimi, jos nuostatos tapo neatskiriama ES teisinės sistemos dalimi. Minėtos konvencijos nuostatos privalomos ES institucijoms ir valstybėms narėms⁷. JT NTK reikalauja, kad konvencijos šalys imtųsi tinkamų aktyvių priemonių, asmenims su negalia lygiomis sąlygomis su kitais asmenimis užtikrinančių fizinės aplinkos, transporto, informacijos ir ryšių, taip pat

1 „2015 m. gruodžio 2 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2015/0278 (COD) dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimais, suderinimo“, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52015PC0615>.

2 „2017 m. lapkričio 30 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl Europos strategijos dėl negalios įgyvendinimo (2017/2127(INI)) (2018/C 356/17)“, OJ C 356, 4.10.2018, p. 110–129, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52017IP0474>.

3 Helen Petrie ir kt., *Universal Design 2016: Learning from the Past, Designing for the Future: Proceedings of the 3rd International Conference on Universal Design (UD 2016), August 21–24, 2016, York, United Kingdom* (Amsterdam, Berlin, Washington: IOS Press, 2016).

4 „Functional and activity limitations statistics“, Eurostat, žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d., https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Functional_and_activity_limitations_statistics

5 Kunlin Jin, „Modern Biological Theories of Aging and Disease“, *Aging and Disease* 1, 2 (2010): 72–74, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2995895/>.

6 *Ibid.*, 5.

7 „Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai“, 4 str. 1 d. g) punktas, 9 str. 1 d. (*Valstybės žinios*, 2010-06-19, Nr. 71-3561).

ir informacinių ir ryšių technologijų bei sistemų, taip pat kitų visuomenei prieinamų objektų ar teikiamų paslaugų prieinamumą tiek miesto, tiek kaimo vietovėse. JT neįgaliųjų teisių komitetas pabrėžė, kad reikia sukurti teisėkūros sistemą, pagal kurią būtų numatyti konkretūs, vykdytini ir per nustatytą laiką įvykdyti kriterijai, pagal kuriuos būtų stebimas laipsniškas aplinkos prieinamumo didinimas asmenims su negalia⁸.

Straipsnio tikslas – apžvelgti ir palyginti užstatytos aplinkos prieinamumą žmonėms su negalia reglamentuojančius ES ir Lietuvos Respublikos (toliau – LR) teisės aktus ir nustatyti, kaip įgyvendinamas JT NTK 9 str. „Prieinamumas“⁹ Lietuvoje.

Straipsnio objektas – universalaus dizaino įgyvendinimą reglamentuojantys ES ir Lietuvos teisės aktai. Tyrimui atlikti taikytas tarptautinių, ES ir nacionalinių teisės aktų, kitų dokumentų ir mokslinių darbų, susijusių su aplinkos pritaikymu žmonėms su negalia, analizės metodas. Dokumentai buvo renkami LR Seimo ir Vyriausybės teisės bazėje, ES dokumentų registre „eurlex.europa.eu“ ir tarptautinių organizacijų tyrimų duomenų šaltiniuose. Atliekant tyrimą išanalizuoti aplinkos pritaikymą asmenims su negalia reglamentuojantys generaliniai teisės aktai. Straipsnyje iš viso išanalizuota 40 teisinių dokumentų, kurie leido aptarti skirtingų sektorių, pvz., asmenų su negalia socialinės integracijos, statybos, teritorijų planavimo, pilietinės visuomenės ir kt., situaciją. Dokumentų analizė taip pat leido atskleisti nacionalinio reguliavimo ypatybes ir pakankamumą.

Straipsnį sudaro keturios dalys. Pirmoje aptariamos universalaus dizaino taikymo aplinkos užstatymui mokslinių tyrimų įžvalgos Lietuvoje. Toliau – universalaus dizaino teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Ketvirtoje dalyje analizuojama, kaip Lietuvoje taikomi ES standartai. Straipsnio pabaigoje pateikiamas apibendrinimas.

1. Universalaus dizaino taikymas aplinkos užstatymui: mokslinių tyrimų apžvalga

Lietuvoje susiduriama su prieštaringu teisiniu aplinkos pritaikymo asmenims su negalia reglamentavimu, todėl kyla problemų užtikrinant viešųjų ir gyvenamųjų aplinkų prieinamumą tokiems asmenims. Dėl nepakankamos kontrolės dalis pastatų, kurie atitiko statinio projekto įvertinimo, vykdymo ir užbaigimo reikalavimus, net ir po šių vertinimo etapų ne visada tinkamai pritaikyti asmenų su negalia poreikiams¹⁰.

Viešųjų įstaigų prieinamumo asmenims su negalia tyrimus iš esmės atlieka tik Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau –

8 „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolais“, *supra note*, 7: 9 str. „ES ir valstybės narės, kaip JT NTK šalys, įpareigtos pagal savo kompetenciją imtis tinkamų prieinamumo užtikrinimo priemonių“.

9 *Ibid.*, 7.

10 Valstybės kontrolės – aukščiausiosios valstybinio audito institucijos – valstybinio audito ataskaita „Asmenų su negalia socialinė integracija“, žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d., <https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=3ae6e696-9a98-4e82-af09-0f0d4fd0adfd>.

NRD)¹¹. Suprasdama socialinių paslaugų, integracijos į darbo rinką, aplinkos ir informacijos prieinamumo svarbą užtikrinant asmenų su negalia savarankiškumą ir įtraukimą į bendruomenę, aukščiausioji audito institucija atliko valstybinį auditą „Asmenų su negalia socialinė integracija“¹², kuriame pateikiamos rekomendacijos LR aplinkos ministerijai. Siekiant, kad asmenys su negalia galėtų naudotis pritaikytais statiniais (pastatais) visą jų naudojimo laikotarpį, būtina patikslinti teisinį reguliavimą, nustatantį statinių naudojimo priežiūrą vykdančių institucijų funkcijas dėl asmenims su negalia skirtų elementų prieinamumo išlaikymo priežiūros (3-iasis pagrindinis audito rezultatas)¹³.

Lietuvoje reguliariai atliekama JT neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo stebėseną. Stebėseną vykdo NRD, Lietuvos negalios organizacijų forumas, Žmogaus teisių stebėjimo institutas ir kt. Dėl priimtų JT NTK įgyvendinimo įsipareigojimų ES socialinės asmenų su negalia integracijos politikos ir žmones su negalia vienijančių bendruomenių spaudimo šalyje užstatytos aplinkos prieinamumo politiniai ir teisiniai sprendimai priimami, bet dažnai klaidingi, mokliškai nepagrįsti, neįsigilinus į problematiką¹⁴. Stebima, kad daugiausia dėmesio skiriama statinių atitikimo žmonių su negalia poreikiams vertinti, bet vis dar trūksta vieningo supratimo, kas yra universalus dizainas. Čia svarbu paminėti vieną iš prieinamumo tyrimų. 2017 m. NRD užsakymu Lietuvos žmonių su negalia sąjunga atliko „Fizinės aplinkos pritaikymo neįgaliesiems valstybės ir savivaldybių sveikatos (gydymo) paskirties įstaigose vertinimo tyrimą“¹⁵. Jame dalyvavo ir į anketos klausimus atsakė 340 Lietuvos sveikatos (gydymo) įstaigų. Ataskaitoje, parengtoje remiantis šio tyrimo duomenimis, pažymima, kad tik 19 % šalies gydymo įstaigų visiškai funkciškai pritaikytos asmenims su negalia, o 13 % – visiškai nepritaikytos. Tyrimas atliktas tik dėl sveikatos įstaigų funkcinio pritaikymo žmonių su judėjimo negalia interesų, o kitų visuomenės grupių interesų (pagal negalios tipus, funkcinis sutrikimus be nustatytos negalios, lytį, amžių, rasę, pilietybę, tautybę, kalbą, kilmę, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus, pažiūras, seksualinę orientaciją ir kt.) tyrimų neatlikta¹⁶. Šis konkretus tyrimas atskleidžia, kokia sudėtinga politinė ir ekonominė situacija universalaus dizaino principams diegti. Lietuvoje vis dar pabrėžiamas aplinkos pritaikymas asmenims su negalia, bet ne aplinkos tinkamumas naudoti visiems¹⁷.

11 Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, „Tyrimai“, žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d., <https://www.ndt.lt/neigaliuju-teisiu-konvencija/tyrimai/>

12 *Ibid.*, 6.

13 *Ibid.*, 8.

14 Jonas Žukas, „Estetinės formos harmonizavimas intuityvaus pažinimo aspektu“ (daktaro disertacija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2021), <http://dspace.vgtu.lt/handle/1/4273>.

15 Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, *supra note*, 11.

16 *Ibid.*, 14.

17 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sąvoka „tinkamumas naudoti“ nevartojama. Dažniausiai vartojamos sąvokos: „pritaikymas neįgaliesiems“ arba „prieinamumas“. Autorės nuomone, abi sąvokos neatspindi UD esmės, geriausiai UD principus ir siekius apibūdina sąvoka „tinkamumas“.

2020 m. NRD užsakymu Vilniaus universiteto mokslininkai atliko kokybinį tyrimą, siekdami įvertinti pagrindinius prieinamumo vertinimo kriterijus¹⁸ ir sukūrė universalus dizaino vertinimo įrankį „UD patikros lapas“, kuris laisvai prieinamas NRD interneto puslapyje¹⁹. Tačiau buvo pastebėta, kad statinių valdytojams sudėtinga patiems įvertinti, o surinkti duomenys neatskleidžia realybės, todėl nuspręsta kurti naują vertinimo sistemą. Šiuo požiūriu Lietuva – ne išskirtinė. Europos Komisija pripažįsta, kad ES nuo 2010 m. priimta nemažai techninių dokumentų, standartų ir pan., bet techninis dokumentas statiniams vertinti atsirado tik 2021 m.²⁰

Aplinkos prieinamumą žmonėms su negalia, kaip vieną iš socialinės asmenų su negalia integracijos priemonių, analizuoja J. Ruškus, I. Baranauskienė ir kiti mokslininkai. Universalus dizaino tyrinėjimo elementų galima rasti įvairių sričių tyrimuose. J. Jakaitis, M. Užkuraitis ir J. Žukas tyrinėja universalus dizaino ir daiktinės aplinkos kokybės prieinamumo galimybių problematiką šiuolaikinėje visuomenėje²¹. Jų teigimu, „nacionalinio lygmens metodologiniai pagrindai ir pozityvioji teisė pripažįsta temos aktualumą, <...> tačiau tenka pripažinti vis dar menką <...> UD politinių nuostatų raidą“²². S. Zapolskytė ir V. Palevičius, tyrinėdami išmaniuosius miestus ir kalbėdami apie susisiekimo infrastruktūrą pabrėžė, kad turi būti užtikrinta galimybė patogiai keliauti seniems ir neįgaliesiems²³. Mokslininkės B. Švagždienė, D. Perkumienė ir R. Dagytė tyrinėjo turizmo galimybes asmenims su judėjimo negalia. Šis tyrimas atskleidė, kad asmenys, turintys judėjimo negalią, retai lankosi turistinėse vietose ir beveik niekada nesinaudoja turizmo paslaugomis, nes Lietuvoje apgyvendinimo, maitinimo, kultūros įstaigos, kelionių organizavimo įmonės, viešasis transportas, jų teigimu, yra prieinami tik iš dalies²⁴. I. Baranauskienė tyrinėjo

18 Ana Staševičienė ir Natalja Fatkulina, „Sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo, taikant universalus dizaino principus, neįgaliesiems asmenims nustatymas Lietuvoje“, *Visuomenės sveikata* 94, 3 (2021): 51–60, [https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2021.3\(94\)/VS%202021%203\(94\)%20ORIG%20Sveikatos%20prieziuros%20paslaugos.pdf](https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2021.3(94)/VS%202021%203(94)%20ORIG%20Sveikatos%20prieziuros%20paslaugos.pdf).

19 Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, „Universalus dizainas“, žiūrėta 2023 m. balandžio 12 d., <https://www.ndt.lt/universalus-dizainas/>.

20 „CEN/TR 17621:2021 – Accessibility and usability of the built environment – Technical performance criteria and specifications“, iTeh Standards, žiūrėta 2023 m. balandžio 12 d., <https://standards.iteh.ai/catalog/standards/cen/9ac3881a-305b-4b6a-836f-5f436fc1203c/cen-tr-17621-2021>.

21 Jonas Jakaitis, Mindaugas Užkuraitis ir Jonas Žukas, „Universalus dizaino ir daiktinės aplinkos kokybės prieinamumo galimybių plėtotės problematika šiuolaikinėje visuomenėje“, *Statyba, architektūra*, 2018 m. gegužės 28 d., <https://sa.lt/universalus-dizaino-ir-daiktines-aplinkos-kokybes-ir-prieinamumo-galimybiu-pletotes-problematika-siuolaikineje-visuomeneje/>.

22 *Ibid.*, 21.

23 Simona Zapolskytė ir Vytautas Palevičius, „Išmaniųjų miestų apžvalga ir analizė“, *Mokslas – Lietuvos ateitis / Science – Future of Lithuania* volume 10 (2018): 1–7, <https://journals.vilniustech.lt/index.php/MLA/article/view/3267/4502>.

24 Biruta Švagždienė, Dalia Perkumienė ir Rūta Dagytė, „Prieinamo turizmo neįgaliesiems su judėjimo negalia vertinimas: patirtis ir galimos kliūtys“, *Viešojo politika ir administravimas* 20, 3 (2021): 382–396.

sveikatos priežiūros sistemos prieinamumą asmenims su negalia²⁵. Jos monografijoje „Teisės į sveikatos priežiūrą paradoksas“ taip pat išanalizuotas sveikatos priežiūros sistemos ir su ja susijusių įstaigų aplinkos pritaikymas asmenims su negalia. Anot tyrėjos, sveikatos priežiūros įstaigų neatitikimą universalus dizaino principams galima apibendrinti kaip „blogos sąlygos ligoninėse apskritai“²⁶. 2019 m. A. Čepienė ir S. Petkevičiūtė siekė teoriškai pagrįsti universalus dizaino pritaikymą judėjimo negalią turintiems asmenims²⁷. Jų nuomone, Lietuvoje sukurta gana tvirta asmenų su negalia teises reglamentuojanti teisinė bazė, atitinkanti valstybės ekonomines galimybes ir tenkinanti tokių asmenų poreikius. Teisės aktų apibrėžta įvairių valdymo lygių institucijų atsakomybė už asmenų su negalia teisių įgyvendinimą skirta suderinti visų šių institucijų funkcijas, įtvirtinti tarpinstitucinių sistemingą bendradarbiavimą²⁸. Šiuo atveju svarbu pažymėti, kad nuo 2020 m., įsigaliojus naujam STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“²⁹ (toliau – reglamentas „Statinių prieinamumas“), universalų dizainą reglamentuojanti teisinė bazė buvo papildyta, todėl A. Čepienės ir S. Petkevičiūtės pateiktos išvados turi būti vertinamos atsargiai.

Užsienio mokslinių darbų šaltiniuose galima rasti nemažai universalus dizaino tyrimų, bet jų reglamentuojančių teisės aktų tyrimų rasta nedaug. Daugiausiai UD teisinę bazę analizuoja Danijos mokslininkai: Grangaard³⁰, Kirkeby³¹, Rasmussen³²; Malaizijos mokslininkai Said, Samad³³ ir kiti. Nustatyta, kad dauguma užsienio mokslininkų analizuoja asmenų su negalia socialinės integracijos pokyčius, atsiradusius taikant universalus dizaino principus. Atsižvelgiant į mokslinės literatūros analizę

25 Ingrida Baranaušienė, *Teisės į sveikatos priežiūrą paradoksas* (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2020), 249, 246–255.

26 *Ibid.*, 245.

27 Aristida Čepienė ir Samanta Petkevičiūtė, „Universalus dizaino pritaikymo teoriniai aspektai judėjimo negalės kontekste“, *Mokslų taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose* Nr. 15 (2019): 85–93, <https://vb.svako.lt/object/elaba:47111109/>.

28 *Ibid.*

29 „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“ patvirtinimo“, TAR, 2019-11-05, Nr. 17624.

30 Sidse Grangaard, „A Status of Universal Design in Danish Architectural Policies“, *Studies in Health Technology and Informatics* 256 (2018): 696–705, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30371433/>.

31 Nanet Mathiasen, Inge Mette Kirkeby and Lone Sigbrand, „A Universal Design Perspective on Care Homes for Elderly People with and Without Dementia“, *Studies in Health Technology and Informatics* 256 (2018): 336–344, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30371493/>.

32 Jon Dag Rasmussen, Nanet Mathiasen, Victoria Linn Lygum and Lone Sigbrand, „Envisioning a Healthier Build Environment for Elderly People with Dementia in Denmark – A Conservatory for People and Plants“, iš *The Asian Conference on Aging & Gerontology 2021: Official Conference Proceedings* (Nagoya: International Academic Forum, 2021), 53–63. <https://doi.org/10.22492/issn.2432-4183.2021.5>.

33 Abd Samad, Nur Amira and Said, Ismail and Abdul Rahim, Asiah, „A review of universal design and accessibility legislations in implementation strategies among Asian countries“, paper presented at the symposium: Engineering Education and Research for Sustainable Development, Yogyakarta, 12–13 March 2018, <http://irep.iium.edu.my/id/eprint/69246>.

galima teigti, kad straipsnyje aprašytas tyrimas yra ne tik nacionalinės, bet ir tarptautinės reikšmės. Analitinis tyrimas sudaro prielaidas nustatyti JT neįgaliųjų teisių konvencijos 9 str. įgyvendinimo sunkumus. Tačiau priešastiniams ryšiams nustatyti reikia daugiau empirinių tyrimų.

Statinių prieinamumo asmenims su negalia reglamentuojančių teisės aktų analizė atlikta LR aplinkos ministerijos užsakymu įgyvendinant Valstybės kontrolės – aukščiausios valstybinio audito institucijos – 2020 m. rugsėjo 7 d. valstybinio audito ataskaitoje „Asmenų su negalia socialinė integracija“³⁴ LR aplinkos ministerijos pateiktą 3-iojo pagrindinio rezultato 6 rekomendacijos „siekiant aplinkos pritaikymo asmenims su negalia didesnės pažangos ir jų lygių galimybių naudotis viešaisiais pastatais, užtikrinti, kad būtų parengti veiksmų planai dėl svarbiausių pastatų pritaikymo, numatant vykdytojus, terminus, siektinus rodiklius, ir būtų stebimas planų vykdymas (Aplinkos ministerijai užtikrinti valstybės ir savivaldybių institucijų pastatų prieinamumo įvertinimą ir veiksmų planų parengimą bendradarbiaujant su pastatų savininkais (valdytojais), Neįgaliųjų reikalų departamentu prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir nevyriausybinėmis organizacijomis, atstovaujančiomis asmenims su negalia; Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai vykdyti veiksmų planų dėl svarbiausių pastatų pritaikymo įgyvendinimo stebėseną)“ 1 priemonę – „sukurti pastatų prieinamumo asmenims su negalia vertinimo sistemą ir jos pagrindu atlikti valstybės ir savivaldybių institucijų pastatų prieinamumo vertinimą“.

Išanalizavus mokslinius tyrimus galima teigti, kad nagrinėjama įvairių sričių universalaus dizaino tema ir visur atskleidžiamas tinkamumo naudoti visiems trūkumas, kuris veda prie detalesnių tyrimų, galinčių atskleisti minėtų trūkumų priežastis.

Kitoje straipsnio dalyje išsamiau nagrinėjamas universalaus dizaino reglamentavimas Lietuvoje.

2. Universalaus dizaino reglamentavimas Lietuvoje

Universalaus dizaino apibrėžimas minimas ne viename LR įstatyme: socialinės integracijos³⁵; statybos³⁶; architektūros³⁷; sveikatos apsaugos ministro įsakyme „Dėl Lietuvos medicinos normos MN 125:2022 „Ergoterapeutas“³⁸, kituose LR įstatymuose ir teisiniuose dokumentuose. Užstatytos aplinkos reikalavimų įgyvendinimui priimtas reglamentas „Statinių prieinamumas“³⁹, kuriame atsižvelgiama į tarptautinį standartą

34 „Asmenų su negalia socialinė integracija“, *supra note*, 10.

35 „Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas“, *Lietuvos aidas*, 1991-12-13, Nr. 249-0.

36 „Lietuvos Respublikos statybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996-04-10, Nr. 32-788.

37 „Lietuvos Respublikos architektūros įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996-04-10, Nr. 32-788.

38 „Dėl Lietuvos medicinos normos MN 125:2022 „Ergoterapeutas“ patvirtinimo“, TAR, 2016-05-04, Nr. 11197.

39 Reglamentas „Statinių prieinamumas“, *supra note*, 29.

ISO 21542 „Pastatų statyba. Užstatytos aplinkos prieinamumas ir naudojamumas“⁴⁰ ir aprašyti svarbiausi žmogaus gebėjimai, į kuriuos reikia atsižvelgti projektuojant, statant ir tvarkant užstatytą aplinką. Universalus dizaino principų taikymas reglamentuojamas įvairiose srityse, tačiau nacionalinės teisės reguliavimas neturi aplinkos prieinamumą visiems įtvirtinančios ašies (centrinio įstatymo). Vyriausybė pritarė ir pateikė Seimui svarstyti LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtą „Gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų įstatymo projektą“⁴¹. Juo į Lietuvos teisę perkeliama ES direktyva „Dėl gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų“, kuri įsigalios nuo 2025 m. vidurio. Tačiau minėtas įstatymo projektas atskirai ir detalai neapibrėžia reikalavimų užstatytos aplinkos prieinamumui.

„Detalizuojant Prieinamumo direktyvos⁴² taikymo sritis pažymėtina, kad ji bus taikoma atsakymams į skubios pagalbos pranešimus, kurie gaunami Europos bendruoju pagalbos telefono numeriu 112, ir viešųjų pirkimų procedūroms. Tam tikrų išteklių (gaminių), paslaugų ar darbo įsigijimo procedūros, kurios nustato, kad visų fiziniams asmenims (kad ir kas jie būtų: plačioji visuomenė, perkančiosios organizacijos ar subjekto darbuotojai) skirtų naudoti pirkimų atveju techninės specifikacijos turi būti parengtos taip, kad būtų atsižvelgta į prieinamumo asmenims su negalia arba tinkamumo visiems naudotojams kriterijus (Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2014/24/ES⁴³ ir 2014/25/ES⁴⁴). Prieinamumo direktyvos valstybėms narėms taip pat suteikiama galimybė į šios direktyvos taikymo sritį įtraukti užstatytą aplinką, naudojamą teikiant paslaugas, užtikrinant nustatytų prieinamumo reikalavimų atitiktį. Siekiant kuo labiau didinti numatytą asmenų su negalia savarankišką naudojamą užstatytą aplinką, kurioje teikiama paslauga ir už kurią atsakingas paslaugos teikėjas, prieiga prie aplinkos viešojo naudojimo zonose apima šiuos aspektus: susijusių lauko zonų ir įrenginių naudojimą; pastatų prieigas; įėjimų; horizontalaus judėjimo kelių; vertikalaus judėjimo kelių; viešosios paskirties patalpų; įrangos ir patalpų, naudojamų teikiant paslaugą, naudojimą; naudojimąsi tualetais ir sanitarinėmis patalpomis; išėjimais, evakavimo keliais ir elementais, susijusiais su neatidėliotinų priemo-

40 „ISO 21542:2011 Building construction – Accessibility and usability of the built environment“, ISO, žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d., <https://www.iso.org/cms/render/live/en/sites/isoorg/contents/data/standard/05/04/50498.html>

41 „Gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų įstatymo projektas“, LRS, žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/47fd7c60568411edba0ded10be2fa21c>

42 „2019 m. balandžio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva (ES) 2019/882 dėl gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų“, OJ L 151, 7.6.2019, p. 70–115. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0882&from=EN>

43 „2014 m. vasario 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva (ES) 2014/24/ES dėl viešųjų pirkimų, kuria panaikinama Direktyva 2004/18/EB“, OJ L 94, 28.3.2014, p. 65–242, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024&from=LT>.

44 „2014 m. vasario 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva (ES) 2014/24/ES dėl subjektų, vykdančių veiklą vandens, energetikos, transporto ir pašto paslaugų sektoriuose, vykdomų pirkimų, kuria panaikinama Direktyva 2004/17/EB“, OJ L 94, 28.3.2014, p. 243–374, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=LT>.

nių planavimu; komunikaciją ir orientavimąsi daugiau nei viena jusle atpažįstamu būdu; įrenginių ir patalpų naudojimą pagal jų numatytą tikslą; apsaugą nuo pavojaus aplinkai patalpose ir lauke.

Sprendimas dėl to, kokie gaminiai (prekės) ir paslaugos patenka į minėtos direktyvos taikymo sritį, grindžiamas peržiūra, kuri buvo atlikta rengiant poveikio vertinimą, kuriuo nustatyta, kurie gaminiai ir paslaugos yra svarbūs asmenims su negalia ir kurių atžvilgiu valstybės narės priėmė arba, tikėtina, priims skirtingus nacionalinius prieinamumo reikalavimus, trukdančius veikti vidaus rinkai⁴⁵.

LR neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymu⁴⁶ (toliau – Integracijos įstatymas) įteisintas imperatyvas, kad asmenims su negalia privalo būti užtikrintos lygios galimybės visaverčiai dalyvauti gyvenime, o to be tinkamai prieinamos aplinkos padaryti neįmanoma. Šiame įstatyme taip pat užfiksuota, kas ir už ką atsakingas: LR aplinkos ministerija užtikrina aplinkos, t. y. iš esmės teritorijos iki objektų, prieinamumą, o savivalda arba pastatų savininkai – objektų prieinamumą. Be aukščiau įvardintų prievolių, yra Integracijos įstatymo 16 str. 2 d. reglamentuojamas asmenų su negalia socialinės integracijos politikos, taigi ir aukščiau minėtų analizei tiesiogiai aktualių integracijos principų, valdymas. Tad šis Integracijos įstatymo straipsnis *de jure* nurodo, kad už sukurtą objektų aplinkos prieinamumą atsakingos savivaldybių administracijos, kurios privalėtų pagal visapusiško dalyvavimo principą derinti aplinkos prieinamumo aspektus su neįgaliųjų interesus atstovaujančiomis asociacijomis, o bendrą situaciją turėtų koordinuoti NRD. Taigi lieka neaišku, ar savivaldybių administracija turi kompetencijų universalaus dizaino srityje. LR nėra akredituotų universalaus dizaino mokymų, o pasitelkiant į konsultacijas žmones su negalia, pirmiausia, sprendimai gali būti subjektyvūs, antra, nenumatytas atsiskaitymas su negaliesiems atstovaujančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis už šias paslaugas. Nors Integracijos įstatyme pažymėta, kad asociacijos gali gauti finansinę paramą už atstovavimą interesams, praktikoje žmonės su negalia konsultuoja visuomeniniais pagrindais⁴⁷.

Aplinkos prieinamumo ir stebėsenos aspektai minimi LR teritorijų planavimo įstatymo⁴⁸ kontekste. Kaip aukščiau minėta, kuriamas aplinkos prieinamumas pagal Integracijos įstatymo 11 str. privalo būti užtikrintas dar iki objektų projektavimo, taigi jau teritorijų planavimo metu. Čia pat reikėtų pabrėžti, kad nors esminiai teritorijų planavimo tikslai siejasi su Integracijos įstatymo principais, vis dėlto lieka neaišku,

45 Direktyvos preambulės 18 p. „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimais, suderinimo“, *supra note*, 1.

46 *Supra note*, 35.

47 Vilniaus miesto savivaldybės administracija 2022 m. parengė „Universalus dizaino principų taikymo strategiją „Miestas visiems“, patvirtintą miesto Tarybos 2023 m. Rengiant strategiją 2021–2023 m. įvairioms negalioms atstovaujančios NVO dalyvavo nemokamai. Kitose savivaldybėse yra panaši situacija.

48 „Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1995-12-30, Nr. 107-2391.

kaip matuojami, ar pasiekti aukščiau minėti tikslai, kaip ir kokiomis teisėmis čia dalyvauja pilietinė visuomenė.

Akcentuotina, kad LR statybos įstatyme⁴⁹ apibrėžta universalaus dizaino sąvoka – gaminių ir aplinkos forma, kai jais be specialaus pritaikymo gali naudotis vaikai, suaugę, vyrai, moterys, senyvo amžiaus, asmenys su negalia, įvairių tautybių ir kitų grupių žmonės. Tai svarbu, kadangi šio įstatymo 5 str., apibrėžiančiame esminius statinio architektūros reikalavimus, nurodoma, kad statinio architektūra, be kita ko, turi būti tokia, kad statiniai atitiktų universalaus dizaino reikalavimus, nustatomus normatyvinių statybos techninių, statinio saugos ir paskirties dokumentų. Tačiau nors *de jure*, kaip minėta, visi statiniai privalo atitikti universalaus dizaino reikalavimus, patys reikalavimai neaiškiai išdėstyti, o *de facto* iš aukščiau aprašytos dabartinės situacijos aprašymo toli gražu ne visi, net ir viešos paskirties objektai, prieinami asmenims su negalia, taigi neatitinka universalaus dizaino reikalavimų plačiaja prasme. Teigtina, kad universalus dizainas ar aplinkos prieinamumas neįvardytas ir tarp reglamentuotinių sričių pagal LR statybos įstatymo 6 str. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tiek universalus dizainas, tiek aplinkos prieinamumas turėtų būti viena iš pamatinių reglamentuotinių sričių, kadangi tai tiesiogiai susiję su objektų projektavimu, statyba ir, be jokios abejonės, funkcinio naudojimu. Vis dėlto egzistuoja atskiras reglamentas „Statinių prieinamumas“⁵⁰, nurodantis funkcinis pastatų normatyvus, susijusius su objektų pritaikymu asmenims su negalia.

Šiuo STR buvo išplėsta anksčiau galiojusio STR 2.03.01:2001⁵¹ taikymo apimtis ir nustatyti reikalavimai rengiant statinių, nurodytų STR 2.03.01:2001 priede, statybos, rekonstravimo, pastato atnaujinimo (modernizavimo), kapitalinio remonto, supaprastintus statybos, rekonstravimo projektus, kapitalinio remonto aprašą, paprastojo remonto projektą ar paprastojo remonto aprašą arba keičiant statinių paskirtį į STR 2.03.01:2001 1 priede nurodytą paskirtį. Vis plačiau vartojamas universalaus dizaino terminas, kai aplinka pritaikoma ne pagal statusą, o visoms socialinėms grupėms. Tačiau reglamente „Statinių prieinamumas“ universalaus dizaino sąvoka neįvartojama. Nuo 2017 m. sausio 1 d. ši sąvoka įtraukta į LR statybos įstatymą (2 str. 109 d.). Šio įstatymo 5 str. 1 d. numatyta, kad statinio architektūra turi atitikti universalaus dizaino reikalavimus, nustatomus normatyvinių statybos techninių, statinio saugos ir paskirties dokumentų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sąvoka „pritaikymas neigaliesiems“ reikšmingai skiriasi nuo universalaus dizaino apibrėžimo. Teisės aktuose vartojamos abi sąvokos, tai klaidina visuomenę ir stabdo kokybišką JT NTK 9 str. „Prieinamumas“ įgyvendinimą.

Įgyvendinant LR statybos įstatymo nuostatas, statybos techninis reglamen-

49 „Lietuvos Respublikos statybos įstatymas“, *supra note*, 36.

50 Reglamentas „Statinių prieinamumas“, *supra note*, 29.

51 „Dėl STR 2.03.01:2001 „Statiniai ir teritorijos. Reikalavimai žmonių su negalia reikmėms“, TAR, 2018-04-20, Nr. 6318.

tas STR 1.05.06:2010 „Statinio projektavimas“⁵², patvirtintas LR aplinkos ministro 2004 m. gruodžio 30 d. įsakymu D1-708 (LR aplinkos ministro 2010 m. rugsėjo 27 d. įsakymo Nr. D1-808 redakcija), išdėstytas nauja redakcija ir LR aplinkos ministro 2016 m. lapkričio 7 d. įsakymu Nr. D1-738 patvirtintas statybos techninis reglamentas STR 1.04.04:2017⁵³ „Statinio projektavimas, projekto ekspertizė“ (toliau – STR 1.04.04:2017). Šio STR 3 priedo 2 punkte numatyta prievolė statinio architektui užtikrinti, kad projekte būtų įgyvendinti LR statybos įstatymo 5 str. nustatyti esminiai statinio architektūros (ir universalaus dizaino) reikalavimai ir teritorijų planavimo dokumentų nustatyti statybos sklypo tvarkymo ar apsaugos reikalavimai.

LR statybos įstatymas įpareigoja atitinkamus subjektus pritaikyti pastatus asmenų su negalia poreikiams tik remonto ar renovacijos metu ir tik pertvarkomose statinio dalyse. „Nėra institucijos, įgaliotos kontroliuoti pastatų ir aplinkos atitikimą reikalavimams dėl statinių prieinamumo. Nėra numatyta sankcijų dėl statinių prieinamumo reikalavimų nesilaikymo ar prieinamumo panaikinimo. Nėra patvirtinto veiksmų plano, skirto statinių pritaikymui asmenims su negalia didinti“, – pabrėžiama LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos neįgaliesiems tinkamos aplinkos visose gyvenimo srityse plėtros programoje 2021–2030 m.⁵⁴. Įvairios viešąsias paslaugas teikiančios institucijos atlieka statinių UD principų atitikimo įvertinimą, bet iki šiol nėra vieningos statinių universalaus dizaino principų atitikimo vertinimo sistemos. Lietuvos Respublikos teisės aktai neįpareigoja atitinkamų subjektų pritaikyti pastatų asmenims su negalia, jei nereikia renovuoti ar remontuoti pastato.

Kitoje dalyje apžvelgiama, kaip UD reglamentuojamas Europos Sąjungoje.

3. Universalaus dizaino reglamentavimas ES

Pagrindinis teisės aktas, reguliuojantis asmenų su negalia teises, yra Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir šios konvencijos fakultatyvus protokolas, skirtas neįgaliųjų teisėms ir orumui skatinti ir apsaugoti. Europos Sąjungai tapus JT NTK šaliu, jos nuostatos tapo neatskiriami ES teisinės sistemos dalimi ir konvencijos nuostatos privalomos ES institucijoms ir jos valstybėms narėms. JT NTK pabrėžiama, kad reikia sukurti teisėkūros sistemą, pagal kurią būtų numatyti konkretūs, vykdytini ir per nustatytą laiką įvykdomi kriterijai, pagal kuriuos būtų laipsniškai užtikrinamas prieinamumas asmenims su negalia.

Aplinkos prieinamumas – tai sritis, kurioje pasiekta akivaizdžiausių teisėkūros

52 „Dėl statybos techninio reglamento STR 1.05.06:2010 „Statinio projektavimas“ patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2005-01-11, Nr. 4-80.

53 „Dėl statybos techninio reglamento STR 1.04.04:2017 „Statinio projektavimas, projekto ekspertizė“, TAR, 2016-11-11, Nr. 26687.

54 „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. lapkričio 10 d. nutarimas Nr. 933 „Dėl 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos neįgaliesiems tinkamos aplinkos visose gyvenimo srityse plėtros programos patvirtinimo“, TAR, 2021-11-12, Nr. 23476.

strategijos rezultatų, atspindinčių ES kompetenciją. Svarbu paminėti, kad dar 2010 m. lapkričio 15 d. Europos Komisijos komunikatu⁵⁵ „2010–2020 m. Europos strategija dėl negalios“ buvo numatytas tolesnis siekis kurti Europą be kliūčių. Prieinamumas buvo išskirtas kaip viena iš aštuonių veikslių sričių. Nurodyta, kad tai yra pirminė dalyvavimo socialiniame gyvenime sąlyga ir jos pagrindu turi būti siekiama užtikrinti gaminių ir paslaugų prieinamumą⁵⁶. Kartu deklaracijoje Nr. 22 dėl neįgalųjų, pridėtoje prie Amsterdamo sutarties⁵⁷, valstybių narių vyriausybės atstovų konferencijoje sutarta, kad rengdamos priemones pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo⁵⁸ („SESV“) 114 str., institucijos turi atsižvelgti į asmenų su negalia poreikius. Strategija sumanyta kaip politikos sistema, pagal kurią ES įgyvendintų JT NTK prisiimtus įsipareigojimus, atsižvelgdama į atitinkamą sutartyse numatytą kompetenciją.

Užstatytos aplinkos prieinamumo srities pažanga tebėra iššūkis. Tai lemia Prieinamumo direktyvos taikymo mastai (reikalavimai užstatytos aplinkos prieinamumui valstybėse narėse taikomi savanoriškai pasirinkta apimtimi) ir tai, kad dauguma 2010–2020 m. Europos strategijos dėl negalios veikslių, susijusių su užstatyta aplinka (standartizacijos įgaliojimai dėl užstatytos aplinkos prieinamumo, prieinamumo įtraukimas į architektų ir inžinierių mokymo programas ir pirmajaujančios rinkos iniciatyvą tvariems pastatams) neįgyvendinti. Naujoje išplėtoje ES 2021–2030 m. neįgalųjų teisių strategijoje⁵⁹ atsižvelgiama į įvairias, dažnai išoriškai nematomas, negalias, sukeltas ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų (kaip apibrėžia JT NTK 1 str.). Ja sprendžiamos problemos, kylančios įvairiomis nepalankiomis sąlygomis gyvenančioms moterims, vaikams, vyresnio amžiaus asmenims, asmenims su negalia, socialinių ir ekonominių sunkumų turintiems pabėgėliams. Laikantis JT darnaus vystymosi darbotvarkės iki 2030 m.⁶⁰ ir siekiant darnaus vystymosi tikslų minėta strategija skatina daugiasektorinį požiūrį. Todėl į naująją strategiją įtraukti įvairių sričių dideli tikslai ir pavyzdinės iniciatyvos, nustatyti įvairūs prioritetai, pvz., „prieinamumas – galimybė laisvai judėti ir gyventi ir kartu dalyvauti

55 Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „2010–2020 m. Europos strategija dėl negalios. Tolesnis siekis kurti Europą be kliūčių“, žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=LEGISUM:em0047>.

56 Sutartyje dėl ES veikimo reikalaujama, kad nustatydama ir įgyvendindama politikos kryptis ir veiksmus, ES kovotų su diskriminacija dėl negalios (10 str.), ir jai suteikiamas įgaliojimas priimti teisės aktus tokiai diskriminacijai spręsti (19 str.).

57 „Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts“, EUR-LEX, žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:11997D/TX>.

58 „Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija“, OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

59 „Lygybės Sąjunga. 2021–2030 m. neįgalųjų teisių strategija“, Europos Komisija, žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d., <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=lt>.

60 „Lietuvos Respublikos Seimo 2018 m. rugsėjo 28 d. rezoliucija Nr. XIII-1514 „Dėl Jungtinių Tautų darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo Lietuvoje“, TAR, 2018-10-09, Nr. 15969.

demokratiname procese“.

ES institucijos ir toliau aktyviai leidžia naujus standartus, kurių turėtų laikytis ES šalys. Vienas iš naujausių yra Europos standartas EN 17161:2019, kuris vadinasi „Dizainas visiems“ (angl. *Design for all*)⁶¹. Tai svarbus standartas, kurį rengiant aktyviai dalyvavo Europos Komisija. Standarte nustatyti sukonkretinti reikalavimai, kurie gali padėti organizacijoms projektuoti, kurti ir teikti gaminius, prekes ir paslaugas, prieinamas įvairiems naudotojams, taip pat ir asmenims su negalia. Standartas numato prieinamumo taisykles, pvz., šaligatviai pritaikyti akliems asmenims, keltuvai asmenims neįgaliojo vežimėliuose, atskiros vietos patalpose, prie kurių būtų patogus prieinamumas. Standartas EN 17161:2019 taip pat gali būti naudingas valdžios institucijoms, kurios gali jame nurodytus reikalavimus taikyti kaip viešųjų pirkimų atrankos kriterijus. Tai reiškia, kad prekes ir paslaugas teikiančios bendrovės bus skatinamos laikytis visiems pritaikyto projektavimo požiūriu, o tai galiausiai bus naudinga vartotojams ir naudotojams su negalia. Taip pat svarbu paminėti, kad šis standartas nepateikia techninių projektavimo specifikacijų ir nereiškia, kad gaminių, prekių ir paslaugų dizainas ar funkcionalumas yra vienodas.

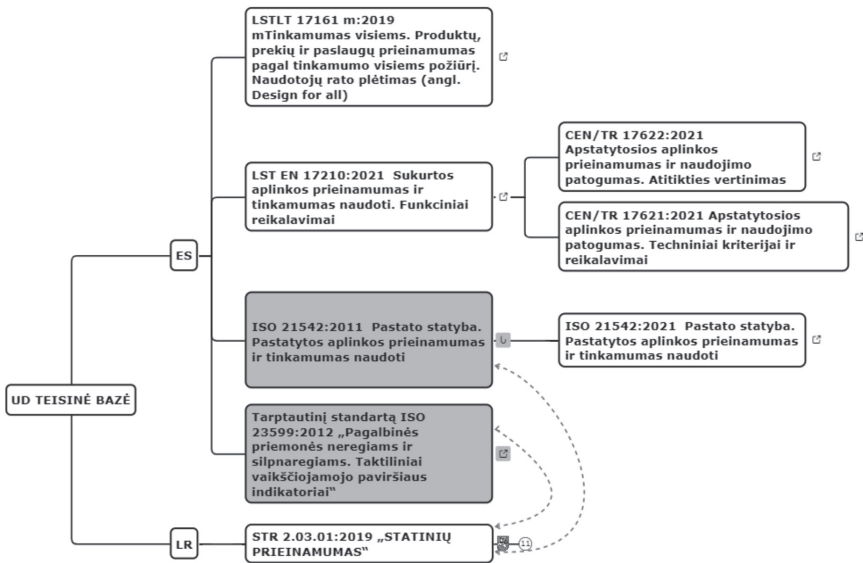
2021 m. Europos standartizacijos komitetas informavo, kad Europos prieinamumo standartas EN 17210:2021⁶², susijęs su standartizacijos įgaliojimu Nr. 420 dėl užstatytos aplinkos prieinamumo, ratifikuotas 2020 m. lapkričio 30 d. ir paskelbtas 2021 m. sausio mėn. Šį standartą 2020 m. pabaigoje patvirtino Europos standartizacijos komitetas CEN-CENELEC. Jis nustato pagrindinius bendrus minimalius funkcinius reikalavimus ir rekomendacijas, taikytinus visai užstatytai aplinkai. Standartas skirtas padėti ES narėms, ypač architektams, užtikrinti fizinės aplinkos prieinamumą asmenims su negalia ir daugeliui kitų funkcinių apribojimų turinčių žmonių. Taip pat šio standarto tikslas – sudaryti palankesnes sąlygas vienodam ir saugiam naudojimuisi įvairiems naudotojams pagal principą „Dizainas visiems“. Standarte aprašyti funkcinio prieinamumo ir tinkamumo naudoti reikalavimai ir rekomendacijos, kurios svarbios projektuojant, statant, rekonstruojant, pritaikant ir prižiūrint naujai įrengtą aplinką, taip pat ir lauko pėsčiųjų ir miesto teritorijas. Standartas EN 17210:2021 parengtas remiantis bendru sutarimu ir glaudžiai bendradarbiaujant su Europos vartotojų atstovavimo standartizavimo koordinavimo asociacija, Europos neįgaliųjų forumu, „AGE platform Europe“, Europos Komisija, Europos prieinamo turizmo tinklu ir kitomis asociacijomis, palaikančiomis ir skatinančiomis asmenų su negalia prieinamumą naujai statomuose objektuose.

61 „SIST EN 17161:2019 – Design for All – Accessibility following a Design for All approach in products, goods and services – Extending the range of users“, ITECH, žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d., <https://standards.itech.ai/catalog/standards/cen/df0771a4-4515-4ea9-a074-5bd5d9ea4a0b/en-17161-2019>.

62 „SIST EN 17210:2021 – Accessibility and usability of the built environment – Functional requirements“, ITECH, žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d., <https://standards.itech.ai/catalog/standards/cen/458b7c84-e47b-479c-bc60-82e3e94a4057/en-17210-2021>.

4. ES standartų taikymas Lietuvoje

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvoje iš visų anksčiau minėtų standartų įteisinti tik tarptautiniai standartai ISO 21542:2011 „Pastatų statyba. Užstatytos aplinkos prieinamumas ir naudojamumas“ ir ISO 23599:2012 „Pagalbinės priemonės neregiams ir silpnaregiams. Taktiliniai vaikščiojamojo paviršiaus indikatoriai“, kurie įtraukti į reglamentą STR „Statinių prieinamumas“. Šie standartai yra mokami ir todėl laisvai neprieinami. Taip pat svarbu paminėti, kad ES yra patvirtintas papildytas tarptautinis standartas ISO 21542:2021 „Pastatų statyba. Užstatytos aplinkos prieinamumas ir naudojimas“, o pagrindiniai reikalavimai, nurodyti ISO 23599:2012, įtraukti į ISO 21542:2021 standartą. Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys statinių prieinamumą visiems gyventojams, pateikti 1 pav. LR įteisinti teisės aktai paryškinti.

1 pav. ES statinių prieinamumo visiems reglamentuojančių teisės aktų taikymas LR.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Pažymėtina, kad pagrindinis standartas, reglamentuojantis statinių prieinamumą visiems, yra Europos prieinamumo standartas EN 17210:2021 „Sukurtos aplinkos prieinamumas ir tinkamumas naudoti. Funkciniai reikalavimai“. Jis labiau akcentuoja funkcinių prieinamumą. Siekiant tikslios prieinamumo stebėsenos, ES parengta minėtų standartą papildanti techninė ataskaita CEN/TR 17621:2021 „Užstatytosios aplinkos prieinamumas ir naudojimo patogumas. Techniniai kriterijai ir

reikalavimai⁶³. Efektyviam statinių vertinimui ES parengė techninę ataskaitą CEN/TR 17622:2021 „Apstatytos aplinkos prieinamumas ir naudojimo patogumai. Atitikties vertinimas“⁶⁴.

Išvados

Išnagrinėjus Lietuvos teisinę bazę, susijusią su prieinamumo reglamentavimu, akivaizdu, kad teisės aktai tarpusavyje nesuderinti, trūksta vientisumo, kompleksškumo. Teisės aktuose vartojama terminologija yra prieštaringa.

Igyvendinant JT NTK, kuri įpareigoja užtikrinti prieinamumą žmonėms su negalia, ES ir atitinkamai Lietuvoje rengiami arba pakeičiami šiam tikslui pasiekti reikalingi teisės aktai. O ES, atsižvelgdama į demografinius pokyčius, praplėtė vartotojų socialines grupes (vyresnio amžiaus asmenys, asmenys, turintys įvairių funkcinių sutrikimų su arba be nustatytos negalios, vaikai, besilaukiančios moterys ir kt.) ir pradėjo rengti teisės aktus, reglamentuojančius universalaus dizaino principų įtraukimą į visus statinio gyvavimo etapus. Atitinkamai LR teisėje atsirado universalaus dizaino principų taikymo reikalavimai. Tačiau tokiu reglamentavimu visuomenė klaidinama, nes aplinkos pritaikymas asmenims su negalia ir universalaus dizaino principų taikymas, nors ir giminingos, bet skirtingos sąvokos. Galima daryti prielaidą, kad ne tik LR gyventojai, bet ir teisės aktų rengėjai nevisiškai supranta, kaip taikyti šiuos principus. Autorės nuomone, siekiant efektyviau įgyvendinti JT neįgaliųjų teisių konvencijos įpareigojimus, pirmiausia LR teisės aktų rengėjai privalo vienodai suprasti, kaip turi būti taikomi universalaus dizaino principai. Universalus dizainas yra požiūris, o ne aplinkos pritaikymas žmonėms su negalia. Šie principai – tai gairės, kaip didinti aplinkos tinkamumą naudoti visiems, orientuojantis į žmonių su negalia poreikius.

Darytina išvada, kad į Lietuvos viešąjį sektorių universalaus dizaino praktika tik pradeda diegti. Teisinė bazė, reglamentuojanti užstatytos aplinkos prieinamumo reikalavimus, yra nenuosekli, teisės aktai tarpusavyje nesąveikauja. Taip pat galima teigti, kad LR prieinamumą visiems reglamentuojanti teisinė bazė atsilieka nuo ES priimtų reglamentų.

63 „SIST-TP CEN/TR 17621:2021 – Accessibility and usability of the built environment – Technical performance criteria and specifications“, ITECH, žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d., <https://standards.iteh.ai/catalog/standards/cen/9ac3881a-305b-4b6a-836f-5f436fc1203c/cen-tr-17621-2021>

64 *Ibid.*

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF THE BUILT ENVIRONMENT: SUITABILITY FOR ALL IN ACCORDANCE WITH UNIVERSAL DESIGN PRINCIPLES

Ana Staševičienė

Mykolas Romeris University, Lithuania
Vilnius City Municipality, Lithuania

Summary. *The laws governing the integration of persons with disabilities have influenced the principles of Universal Design, which are based on the equivalence of all persons and enable people with disabilities to be full-fledged participants in society.*

This article reviews the assumptions that led to the emergence of the Universal Design concept in the legal framework of the Republic of Lithuania and analyses the changes in the legal status of accessibility in Lithuania and the European Union (hereinafter – the EU). The regulation of Universal Design application principles has not yet been widely studied from a scientific point of view. Therefore, there is a need to analyse the EU and Lithuanian legislation regulating the accessibility of the built environment for persons with disabilities and to identify the reasons that may impede the implementation of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD) in Lithuania.

The analysis of international EU and national legislation and other documents related to the accessibility of the environment for persons with disabilities broadly confirms one of the main findings of this work: that the legal framework governing accessibility requirements for built environments is inconsistent and that the different pieces of legislation do not correspond to one another. The terminology used in the legislation is contradictory. This is one of the main reasons hindering the implementation of CRPD Article 9: “Accessibility”. Higher priority must be given to a sustainable policy on the accessibility of built environments and the development of an appropriate legal framework along with the monitoring and control of accessibility.

Keywords: *Universal design, accessibility, disabled people, social policy.*

Ana Staševičienė, Vilniaus miesto savivaldybės administracijos universalios dizaino koordinatore, Mykolo Romerio universiteto Socialinės įtraukties ir lyderystės tyrimų laboratorija.

Ana Staseviciene, Vilnius City Municipality Administration Universal Design coordinator, Mykolas Romeris University Social Inclusion and Leadership Research Laboratory.